

יותר מדי ארץ ישראל

צמצום לימוד הגיאוגרפיה והרחבת לימודי ארץ ישראל יקשו על בוגרי בתי הספר להבין את העולם במאה ה-21

מאת יצחק שנל

משרד החינוך מסכים כנראה עם הערכה זו, מכיוון שמקצוע הסכיבה מוכנס באחרונה לתוכנית הלימודים, וטוב שכך. אך מעשה חלם, ועדת המקצוע ללימודי סכיבה הזמינה ספר לימוד מכותבים שהם גיאוגרפים במקצועם, והיא מתכננת להעביר השתלמויות למאות מורים שלמדו ביולוגיה בסמינרים ובאוניברסיטאות כדי ללמד מקצוע גיאוגרפי שבו הם לא הוכשרו. ברוב מפתר המשרד מורים לגיאוגרפיה עקב צמצום הוראת המקצוע.

מדוע, אם כן, מאוחד מקצוע הגיאוגרפיה עם לימודי ארץ ישראל? נראה כי יש כאן מגמה לאומנית, פרי לחץ של גורמים פוליטיים, להפנות את התלמידים ללימודי ארץ ישראל על חשבון השכלה כללית בהיסטוריה – ועתה גם בגיאוגרפיה. האדם מאחורי עמדות אלה הוא הפרופ' יעקב כץ, ראש המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך. יש לשאול, אם הוא פועל ממניעים מקצועיים או פוליטיים.

עלינו להיזהר מלחנך דור חסר השכלה כללית, שלא מכיר ולא מבין את העולם שמעבר לגבולות המולדת. תחום חובה בהוראת הגיאוגרפיה בחטיבת הביניים עד היום היה המודח התיכון. היעלה על הדעת שתושבי ישראל לא ילמדו דבר על האזור שבו אנחנו מבקשים להשתלב?

כבר כיום אנחנו סובלים מהנסיגה בהוראת הגיאוגרפיה. מחקר שבחן ידע גיאוגרפי של 270 בוגרי תיכון בישראל מראה כי רמת ציוניהם נמרה מהציון הממוצע של תלמידים באירופה בכ-12 נקודות בממוצע. תלמידים שלמדו גיאוגרפיה בתיכון השיגו ציונים דומים לציוני התלמידים באירופה, אך רוב התלמידים למדו גיאוגרפיה רק עד לחטיבת הביניים, ואלה השיגו ציונים נמוכים בכ-20 נקודות (מתוך 100) בהכרת העולם ובהבנה של מושגי יסוד בגיאוגרפיה. מעבר לדאגה לעתידים המקצועיים של המורים לגיאוגרפיה, על כולנו לדאוג מכך שתחת שרביטו של ראש המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך מתגבשת תוכנית לימודים שתחנך בוגרים צרי אפקים, לערכים לאומיים בלבד. התקציבים המועטים של המשרד יוצאו להסבה מקצועית של מודי ביולוגיה ללמד גיאוגרפיה. האם ועדת דוברת מציעה שינויים ארגוניים כדי לקדם מטרות אלה? אני מסופק.

באחרונה נמסר כי משרד החינוך מאחד את מקצועות לימודי ארץ ישראל וגיאוגרפיה בתוכנית הלימודים לחטיבת הביניים. כתגובה חתמו מאות מורים על עצומה נגד הפגיעה במקצוע הגיאוגרפיה ובמורים.

הראגה למטרות הכוזבים אינה הסוגיה העיקרית לדיון. נוכח תהליכי הגלובליזציה, מקצוע הגיאוגרפיה חשוב כיום ביותר בתוכנית הלימודים. בלא הכרת העולם, יקשה על בוגרי בתי הספר להבין את תחזית מזג האוויר בטלוויזיה, את הרקע להבנת סכסוכים בינלאומיים או תופעות טבע המוצגים בחדשות. הוראת הגיאוגרפיה משתרת גם מטרות ערכיות, כאהבת המולדת, הכרה והערכה של תרבויות שונות ודורות, אחריות לסכיבה ופיתוח רגישות לפערים הכלכליים בין העולם הראשון לעולם השלישי. מכאן שגם במדינות כגון ארצות הברית, שבהן היתה נסיגה בלימודי הגיאוגרפיה בשנות ה-80, חוזקו לימודי המקצוע בשני העשורים האחרונים.

כנשיא האגודה הגיאוגרפית הישראלית, אני נאבק במשך כשנתיים בניסיונות לצמצם את הוראת הגיאוגרפיה. רבים בצמרת משרד החינוך שותפים לרעה שחשוב להעמיק ולהרחיב את הוראת המקצוע. אני מסכים עם רעתם אך גם סבור שאין צורך להרחיב את הוראת ארץ ישראל במסגרת הוראת הגיאוגרפיה, מכיוון שיותר משליש מהשעות כבר מוקצות ללימודי ארץ ישראל. מעבר לכך, לימודי ארץ ישראל כוללים שעות רבות של היסטוריה, שכבר נהפכה לנושא השליט בתוכנית הלימודים בהיסטוריה, לאור שעברה תהליך דומה של העמקת ההוראה של לימודי עם ישראל וארץ ישראל על חשבון הוראת ההיסטוריה הכללית.

כוונת ועדת דוברת לצמצם את מספר המקצועות ולהרחיב את תוכנם היא נכונה וראויה לתמיכה. ואכן, הצעתי למשרד החינוך לבנות תוכנית משולבת שתכלול גיאוגרפיה, לימודי סכיבה ולימודי ארץ ישראל במקצוע מורחב אחד, שבו לימדו ארץ ישראל יישארו רבע מהיקף התוכנית הכוללת, לצד לימודי הסכיבה (רבע) וידע בסיסי בגיאוגרפיה עם ידע מתקדם יותר (מחצית). מקצוע זה יטפל בשורה של נושאים שהם מרכזיים להשכלה כללית ולחונטית של אדם במאה ה-21. לכן מקצוע מורחב זה חייב להיות חלק מתוכנית הלימודים ומהמקצועות המרכזיים בתוכנית הלימודים.

הפרופ' שנל הוא ראש החוג לגיאוגרפיה וסכיבת האדם באוניברסיטת תל אביב ונשיא האגודה הגיאוגרפית הישראלית